

BASIN BİLGİ NOTU

“TÜRKİYE’DE KADINLARIN KOOPERATİFLER YOLUYLA GÜÇLENMESİ: YASAL VE YAPISAL STRATEJİLER” ILO TÜRKİYE RAPORUNDAN ÖNE ÇIKANLAR: TESPİTLER-ÖNERİLER

Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Güçlenmesi Bağlamında Öne Çıkanlar

- Kooperatifler, kadınların kamusal yaşama katılımları, temel gelir ve örgütlülüğe erişimleri açısından elverişli modellerdir.
- Kooperatifler kadınların ihtiyaçlarına yönelik eğitim, danışmanlık, savunuculuk gibi çeşitli faaliyetleri ortaklık içinde sağladıkları yapılardır.
- Kooperatifler kadınların güçlenmesi açısından etkin araçlardır.
- Kooperatiflerin tüm ortakların eşitliğine dayalı yapısı; ortaklarına yönelik eğitim, bilgilendirme, örgütlenme ve toplu pazarlık ile güçlendirici yapısı kadınların iş yaşamındaki temel eksikliklerini hızla kapatmalarını sağlama potansiyeline sahiptir.
- Kadın kooperatifleri yerelde kadınların çoklu ihtiyaçlarına cevaplar geliştirmek için oluşturdukları öz-örgütlenmelerdir.
- Kooperatifler yerelde kadınların sosyal yaşama katılımında önemli araçlardır.
- Kadın kooperatifleri kadınların işgücüne katılım ve üretici faaliyetlerle ilgili becerilerinin gelişmesinde önemli bir role sahiptir.
- Kadın kooperatifleri kadınlara özel sosyal, sağlık ve eğitim ile ilişkili ihtiyaçların karşılanmasında önemli bir role sahiptir.
- Kadınların kooperatifler vasıtası ile ekonomik faaliyet göstermeleri ve güçlenmeleri toplumsal cinsiyet eşitliğine katkı yapar.
- Kooperatifler kadınların en çok ihtiyaç duyduğu yerel, ulaşılabilir ve güvenilir bakım ve ev hizmetlerinin sağlanmasında önemli bir potansiyele sahiptir.
- Kadın kooperatifleri sağladıkları hizmetler ile kooperatif ortağı veya çalışanı olmayan kadınların güçlenmesine de hizmet etmektedir.
- Bakım kooperatifleri yoluyla kadınlar ev ve bakım işleri alanında ihtiyaç duydukları hizmetlere daha yaygın düzeyde ulaşabilecek ve üzerlerindeki ücretsiz emek yükü azalacak ve ekonomik fırsatlara daha kolay erişebileceklerdir.
- Kadınlar daha önce enformel sektörde kötü çalışma ve istihdam koşulları altında gerçekleştirdikleri işleri, kooperatif sayesinde güvenceli ve insana yakışır koşullarda gerçekleştirme imkanları olabilmektedir.

Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlenmesi Ne Şekilde Olur?

- Kooperatifler, toplumsal ve ekonomik kalkınmaya önemli katkılar sağlamaktadır. Avrupa Parlamentosu Araştırma Servisi’nin 2019 tarihli raporuna göre, Dünyanın en büyük 300

kooperatif işletmesi ve ortaklığı, dünyadaki toplam istihdamın yüzde 10'una karşılık gelen 280 milyon kişiye iş imkânı sağlamaktadır.

- Kooperatiflerin kalkınmada önemleri gittikçe artmakta ancak kooperatiflerde kadınların ortak, çalışan ya da yönetici olarak temsilleri sınırlı düzeyde kalmaktadır. Kadınların kooperatiflerde temsil düzeylerinin düşük olmasının yanı sıra, kooperatiflerin faaliyet alanlarında da cinsiyete göre bir ayrışma olduğu görülmektedir.
- Kooperatifler kamusal yaşama katılım, temel gelir ve örgütlülüğe erişim, ihtiyaçlara yönelik eğitim, danışmanlık, savunuculuk gibi çeşitli faaliyetlerin ortaklık içinde sağlandığı yapılar olarak, kadınların güçlenmesi açısından önemli bir potansiyele sahiptir.
- Ticaret Bakanlığının 14.05.2021 tarihli Türkiye Geneli Kooperatif ve Birlik Raporu'nda, 2021 yılı itibari ile Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifleri'nin sayısı 594 olarak belirtilmiştir. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı Derya Yanık 2022 yılı Mart ayında katıldığı Birleşmiş Milletler 66'ncı Kadının Statüsü Komisyonu Türkiye Yan Etkinliği: "Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlendirilmesi" toplantısında bu sayının 702 olduğunu ve var olan kadın kooperatiflerinin 12 bin üyesi olduğunu ifade etmiştir. Diğer yandan, saha çalışması çıktıları olarak erişilen bilgiler değerlendirildiğinde de sayıların hızla arttığı gözlenmektedir.
- Türkiye'de kooperatifçilik ve kadının güçlenmesi ilişkisi, daha çok ortaklarının tamamı kadın olan kooperatifler odağında değerlendirilmektedir. Söz konusu kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesi için ortaya çıkan bir dizi politika belgesi, kurumlar arası protokol, program ve proje bazlı çalışmalar mevzuatın kadın kooperatiflerini güçlendirmeye elverişli hale getirilmesi gereği konusunda ortaklaşmaktadır.
- Bu çalışma, ihtiyaç duyulan mevzuat değişikliklerinin hangi stratejik yaklaşımlar ve araçlar ile geliştirilebileceği noktasında öneriler geliştirmek amacı taşımaktadır. Bunu yaparken kadınlar ve kooperatifler arasındaki ilişki, kadın kooperatiflerinin ötesinde, karma kooperatiflerdeki kadınların durumları ve henüz kooperatifleşmenin yaygın olmadığı farklı sektörlerde kadınların kooperatifleşme potansiyellerine de referans verecek şekilde yorumlanmaktadır.

► Tablo 1.2.1. Kooperatiflerin Kadınların Güçlenmesine Yönelik Potansiyelleri

Ekonomik Güçlenme	Çalışma Koşullarında İyileşme	Sosyal Güçlenme
Ücretli işe eşit erişim	Adil ve yeterli gelir / eşit değerde işe eşit ücret	Teknik beceri ve yönetim eğitimleri gibi öğrenme fırsatlarına erişim
Kooperatif yolu ile kayıtlı sektöre geçiş fırsatları	Güvenli çalışma koşullarında insana yakışır iş	Sosyal bakım ve sağlık hizmetleri gibi hizmet ve malların ulaşılabilir ve satın alınabilir olması
İş sermayesi, finansman ve pazar alanlarına erişim	Kolektif pazarlık gücü	Kendine güven ve saygıda gelişim
Ekonomik faaliyetlerle ilgili beceri ve bilgiye erişim fırsatları	İşyerinde katılımcı demokrasinin artışı	
Kırsal alanda ekonomik kalkınma		

Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Profili

- Türkiye’de kadın kooperatifleri genel eğilim olarak ekonomik ve sosyal amaçlara sahip çok amaçlı girişimler olarak, genellikle çok küçük özsermaye katkısında bulunabilen kadınlar tarafından, ortalama 7-14 ortakla kurulmaktadır.
- Kadın kooperatiflerinin ortakları, genellikle orta yaş grubunda, evli ve çocuklu, yaşı itibarı ile erken çocukluk bakım yükü ortadan kalkmış, kayıtlı istihdam geçmişi bulunmayan, sınırlı eğitim ve beceri düzeyine sahip kadınlardan oluşmaktadır. Çoğu kadın için kooperatif, bağımsız olarak ilk gelir kazandıkları kaynağını temsil etmektedir.
- Geleneksel olarak ev eksenli üretim faaliyetlerinin yürütüldüğü kadın kooperatiflerinde, hem ortakların hem de yararlanıcıların kooperatiftan elde ettiği gelir, çoğunlukla resmi asgari ücretin altında seyretmektedir.
- 2000’li yıllardan itibaren sayısı her geçen gün artan kadın kooperatifleri, günümüzde yoğunlukla Ticaret Bakanlığı altında “Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi” ana sözleşmesi ile ya da Tarım ve Orman Bakanlığı altında kurulmaktadır.
- Kendi ortaklarının örgütlenme ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkması beklenen kadın kooperatifleri, Türkiye deneyiminde bağımsız girişimler olmaktan çok, çoğu zaman farklı paydaşların yönlendirmesi, desteği ve “kurgusu/ vizyonu” ile kurulmakta ve/veya yol almaktadır. Bu paydaşlar arasında yerel yönetimler, yoksulluk-istihdam odaklı kadın örgütleri, kadın istihdamına yönelik oluşturulan kalkınma projeleri öne çıkmaktadır.
- Kadın kooperatiflerinin kurulma ve faaliyetlerini devam ettirme süreçlerinde kadın örgütü ve/veya belediyeler gibi dış paydaşların desteğinin olumlu etkileri ilk bakışta öne çıksa da bu desteğin hem dış paydaş hem de kadın kooperatifi tarafından çok dikkatli bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde söz konusu paydaşların kadın kooperatifleri ile kurdukları ilişki bir tür “bağımlılık” ilişkisine dönüşme riski taşımaktadır.

Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Temel Sorunları

- Kadınların dahil olduğu kooperatifler, geleneksel cinsiyet rolleri ve üretim ilişkileriyle sektörel açıdan uyumlu olacak şekilde, ev eksenli üretim, hizmet, bakım, eğitim vb. belirli faaliyet alanlarında yoğunlaşmaktadır. Türkiye’de kadınların söz konusu sektörler dışında faaliyet gösteren kooperatiflere ortak, çalışan ve yönetici olarak katılımı, tüm dünyadaki eğilime benzer şekilde sınırlı kalmaktadır.
- Günümüzde kadın kooperatifleri genellikle ortakların ve yararlanıcıların güçlenmesini odağa alan ve kadınların sosyal ihtiyaçlarına yönelik çözüm ve hizmetler sağlayan sivil toplum örgütleri gibi algılsa da, aynı zamanda yasal statüleri doğrultusunda mali yükümlülükleri olan birer işletmedirler.
- Bir işletme türü olarak kadın kooperatiflerinin başa çıkmakta zorlandığı finansal sorunların başında ortaklık payları, yüksek yasal ve idari harçlar, kâr amacı güden işletmelerle aynı oranda ödemek zorunda oldukları kurumlar vergisi, noter masrafları ve muhasebe, kira gibi zorunlu giderler gelmektedir.

- Kadın kooperatiflerinin ortaklık ve finansman hizmetlerine erişimi sınırlıdır. İş, ürün ve pazar geliştirme, muhasebe, hukuk vb. alanlarda destek hizmetlerinden yeterince faydalanamamaktadırlar.
- Türkiye’de kadın kooperatifleri karşılaştıkları yasal/yapısal sorunların önemli bir kısmını yalnızca “kadın kooperatifi” statülerinden değil genel olarak kooperatifçilik sistemindeki zaafılar sebebiyle yaşamaktadır.
- Kaynakları sınırlı olan, sosyo-ekonomik statü açısından dezavantajlı grupların kooperatifleşmesini destekleyen, küçük ve sosyal amaçlı kooperatiflerin özelliklerine uygun bir mevzuat ve düzenleme çerçevesi bulunmamakta, tüm kooperatifler aynı çerçevede ele alınmaktadır.
- Kooperatifleşmek isteyen kadınlara sunulan kooperatifçilik bilgi ve danışmanlık desteği programları, tipik hali ile kooperatifleşmenin tüm süreç ve yönlerini kapsamakta yeterli değildir.

Saha Çalışması Bulguları

- **Dayanışma ve ortaklık yapılarının zayıflığı:** Kadın kooperatifleri yerel inisiyatifler olarak kurumsal çevre ve kooperatifçilik hareketi ile yeterli destek ve danışma ilişkileri geliştirmeden kurulmaktadır. Çoğunlukla elışı, gıda, tekstil gibi, ortak ürün ve pazar stratejileri gerektiren sektörlerde faaliyet gösterdikleri halde kendi aralarındaki iş birlikleri de zayıftır.
- **Zayıf sermaye tabanı ve finansmana erişimde zorluklar:** Kadınlar, talep yapısı kırılgan sektörlerde faaliyet gösterdikleri gibi, sermaye ve finansmana erişimdeki güçlükleri nedeniyle daha güçlü pazarlara ya da daha etkin faaliyet stratejilerine geçiş yapamamaktadır.
- **Hazırlık süreçlerinin yetersiz yaşanması ve ani kuruluş:** Kadın kooperatiflerinin kuruluşu yoğun şekilde desteklenmektedir. Buna karşılık, ihtiyaç duyulan kooperatifçilik bilgisi, iş ve örgüt yönetimi kapasitesi oluşturmaya yönelik yeterli destek hizmetleri bulunmamaktadır. Bu durum, kooperatifleşme açısından zaruri gerekleri sağlamamış kadın gruplarının başarısız girişimlerde bulunmalarına neden olmaktadır.
- **İş ve örgüt yönetimi ile ilgili kapasitenin yetersizliği:** Kadın kooperatiflerinin ortakları, örgütsel yaşantı, iş ve istihdam geçmişine sahip değildir; ve gerekli yeterlilikleri geliştirmeye ihtiyaç duymaktadır. Ancak ani kuruluş ve destek hizmetlerindeki yetersizlikler, bu gelişim sürecinin yaşanmasına engel olmaktadır.
- **Örgüt idaresiyle ilişkili, vergi ve vergi dışı mali yükümlülüklerin ağırlığı:** Küçük ve sosyal amaçlı kooperatiflerin büyük kooperatifler ve şirketler ile benzer örgütsel ve mali yükümlülüklerle sahip olmaları, sürdürülebilirliklerini olumsuz etkilemektedir.
- **Kooperatif tipi ile ilgili sorunlar:** Üst sosyo-ekonomik statü gruplarından kişiler ile daha alt statü gruplarında yer alanların kooperatifleşme ihtiyaçları ve kooperatifleri farklıdır.
- **Enformelleşme ve sahte kooperatif (bogus kooperatif) statüsüne gerileme tehlikesi:** Özellikle ev-eksenli üretim yapan kadın kooperatifleri, tedarikçi olarak üretim yaptıkları firmalarla bağımlı ilişkilere girebilmektedirler. Diğer yandan, kooperatif çatısı altında enformelleşme kadınların insana yakışır çalışma koşullarından uzaklaşmaları ile sonuçlanabilmektedir.

- **Kadınların karma kooperatiflerde temsil ve etkinliklerine ilişkin sınırlar:** Kadınlar kaynaklarının yetersizliği ve karşı karşıya kaldıkları ayrımcılık nedeni ile tüm iş dünyası gibi kooperatifler ve kooperatiflerin yönetim-liderlik pozisyonlarında yetersiz yer almaktadırlar..

Türkiye’de Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlenmesi: Yasal ve Yapısal Stratejiler/Öneriler

- Çalışma, kadın kooperatiflerinin desteklenmesinde, sorun analizi ve uluslararası iyi örnekler çerçevesinde geliştirilen, birbirini tamamlayan dört farklı strateji getirmektedir.
- İlk iki strateji, Türkiye’deki kadın kooperatiflerinin kapasite ve sürdürülebilirlik sorunları yaşayan, az ortaklı, düşük sermayeli, küçük işlem hacmi ve ciroya sahip, yerel ölçekte etkinlik gösteren birer işletme profiline sahip olmasından hareketle oluşturulmuştur. Kapasite sorunları olan kooperatif girişimlerinin, geçici düzeyde **“ön- kooperatif statüsü”** ile ve küçük kooperatiflerin ölçek kriterine dayalı şekilde sürekli olarak **“basitleştirilmiş kooperatif mevzuatı”** yolu ile desteklenmesini esas alan iki öneriye dayanmaktadır. Bu düzenlemeden kadın kooperatifleri kadar, benzer özelliklere sahip diğer kooperatiflerin de faydalanabileceği öngörülmektedir.
- Üçüncü strateji ise, **işçi kooperatifi** ve **sosyal kooperatif** gibi bazı kooperatif tiplerine yönelik özel yasal düzenlemeler yapılmasını önermektedir.
- İşçi kooperatifleri, ortakların ücretli çalışması ve sigortalanması esasına dayalı bir emek örgütlenmesi modeli olduğundan, kadınların insana yakışır iş koşullarına ve sosyal korumaya erişimleri açısından kritik önemdedir. Dünya deneyiminin ortaya koyduğu gibi, ev hizmetleri, bakım hizmetleri ve ev-eksenli fason üretim gibi ağırlıklı kayıtsız ve enformel alanlarda çalışan kadınların örgütlenmesinde, işçi kooperatifleri önemli bir modeldir.
- Sosyal kooperatif tipinin yasa ile düzenlenmesi önerisi, sosyal bakım gibi kadınlaşmış alanlarda faaliyet gösteren kooperatiflere özel bir statü tanınması fikri üzerine kuruludur. Sosyal kooperatiflerin, toplum yararı öncelikli, risturn dağıtımı sınırlanmış, çok ortaklı ve kamu alım ve ihaleleri ile vergi mevzuatında çeşitli avantajlara sahip işletmeler olarak yasal bir statü elde etmesi, kadınların hem ilgili hizmetlerin faydalanıcısı hem de bu kooperatiflerin çalışanları olarak güçlenmesine yardımcı olacaktır.
- Çalışmada, dördüncü strateji olarak tüm kooperatiflerin **cinsiyet dengesi kriterine** dayalı olarak bir teşvik sistemi içerisinde yer alması, karma ve ana-akım kooperatiflerde kadınların temsilini ve etkinliğini güçlendirilmesi önerilmektedir. Böylece, kadınların sadece kadınlaşmış ve düşük ücretli çalışma alanlarında ve yalnızca kadınların yer aldığı kooperatiflerde bulunması nedeni ile kooperatifçilik hareketi içerisinde toplumsal cinsiyet temelli bir ayrışma yaşanmasının önüne geçilebilecektir.
- Potansiyel kooperatifleşme alanlarında mevzuat ve kurumsal destek çalışmalarının geliştirilmesi kapsamında, kadın kooperatiflerinin olası sektörel gelişme alanları da dikkate alınmalıdır. Çocuk bakım hizmetleri gibi, diğer bakım alanlarında (engelli, yaşlı, hasta...vb.) ve ev hizmetlerinde kadın kooperatifleşmesinin potansiyeli gözden kaçırılmamalıdır. Ayrıca, sadece bakım değil enerji, taşımacılık, teknoloji, gıda vb. gibi alanlarda da **kadınların kooperatifleşmesinin teşvik edilmesi kadınların toplumsal-cinsiyete dayalı ihtiyaçlarının karşılanmasında önemlidir.**
- Kadın kooperatifleri ve kooperatifçilikte kadınların durumunu takip etmeye olanak sağlayacak **cinsiyet temelinde ayrılmış istatistik veri üretilmesi** ve araştırma çalışmalarında aynı yaklaşımın benimsenmesi gereklidir

- Kadınların kooperatifler aracılığı ile **temel yeterliliklerin ötesinde gelişmiş yeterlilikler edinmelerini hedefleyen stratejik araştırma ve planlama faaliyetleri** geliştirilmelidir. Böylece kadın kooperatifçiliğinin kadınları sosyal güçlenmenin ötesinde işgücü piyasalarında ve mesleki açıdan güçlendiren iş örgütleri de olabilmesi, farklı kadın gruplarına ulaşabilmesi (ev işçileri, ev eksenli çalışanlar, bakım işçileri vb.) hedeflenmelidir.